

Õiguskantsleri kontrollkäik JVÕK Üksik-vahipataljoni 08.02.2008

08.02.2008 toimus õiguskantsleri seaduse § 19 lõike 1, §-de 27 ja 33 alusel omaalgatuslik kontrollkäik JVÕK Üksik-vahipataljoni (edaspidi ka pataljon).

Vabariigi Valitsuse seaduse § 38 p 3 kohaselt on Eesti kaitsevägi täidesaatva riigivõimu asutus. Rahuaja riigikaitse seaduse § 12 lg 1 kohaselt on kaitsevägi Vabariigi Valitsuse alluvuses. Sama seaduse § 12 lg 2 kohaselt on kaitsevägi Kaitseministeeriumi valitsemisalas.

Vabariigi Valitsuse 22.05.2002 määruse nr 172 "Kaitseväe ülesehitus" (edaspidi ülesehitus) § 3 p 1 kohaselt on Kaitsejõudude Peastaap ning § 3 p 3 kohaselt maaväe ülem kaitseväge juhataja vahetus alluvuses. Ülesehituse § 4 lg 1 ja lg 3 p 4 kohaselt on maaväe ülema vahetus alluvuses Maaväe Staap ning jalaväe väljaõppekeskus Üksik- vahipataljon.

Teostatud kontrollkäigu eesmärgiks oli kontrollida, kuidas on pataljonis viibivate ajateenijate põhiõigused ja -vabadused kaitstud.

Kontrollkäigu raames avastati mitmeid valdkondi, milles pataljonil on veel arenguruumi, saavutamaks ajateenijate põhiõiguste ja -vabaduste parem kaitse ajateenistuse vältel. Enne konkreetsete valdkondade juurde asumist, pean vajalikuks tutvustada ajateenijate põhiõiguste ja -vabaduste piiramise põhiseaduslikke nõudeid.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi ka PS) § 124 lg 1 kohaselt on Eesti kodanikud kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras¹. Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes olevatel isikutel kõik põhiõigused ja -vabadused (PS § 124 lg 3). Eelnevast võib järeldada, et kaitseväes viibivate isikute (kaitseväelaste)² põhiõigusi võib piirata üksnes seaduse alusel ning teenistuse erilaadist tulenevalt³. PS § 124 lõikes 3 on lisaks loetletud põhiõigused, mille piiramine ei ole üksnes teenistuse erilaadist⁴ tulenevalt lubatav. Nimetatud põhiõiguste piiramisel tuleb lähtuda üldisest põhiõiguste piiramise lubatavusest.

Riigikohus on leidnud, et põhiõiguste piiramine on lubatav, kui see on formaalselt ja materiaalselt õiguspärane. Põhiõiguste piiramise formaalne põhiseaduspärasus eeldab esiteks põhiseaduses sätestatud pädevuse, vormi- ja menetlusnõuete järgimist, teiseks PS § 13

¹ Üheks kohustuslikus korras riigikaitsest osavõtmise viisiks on kaitseväeteenistuskohustuse täitmine, mis kaitseväeteenistuse seaduse (KVTS) § 3 lg 1 alusel lasub üksnes Eesti meessoost kodanikel.

² Kaitseväelased jagunevad ajateenijateks, kaadrikaitseväelasteks ja õppekogunemisest osavõtvateks reservväelasteks (kaitseväeteenistuse seaduse § 8 lg 1 ja 2 p 1—3). Põhiseaduslike õiguste ja vabaduste piiramisel ei ole vahet, kas tegemist on kaadrikaitseväelase või ajateenijaga.

³ Ka õiguskirjanduses on rõhutatud, et kaitseväelaste põhiõiguste piiramisel tuleb ilmtingimata järgida põhimõtet, mille kohaselt on kaitseväelastel PS § 124 lõikest 3 tulenevalt põhiõigused ning riigi kohustused on luua kaitseväelastele võimalusel tsiviilisikutega samasugused tingimused. Riik ei saa kaitseväelast kohelda meelevaldselt ning tema põhiõigusi võib piirata nagu teistegi isikute puhul ainult seadusega. Vt lisaks: Truuväli, E. J jt. Kommentaarid §-le 124 – Justiitsministeerium. Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002.

⁴ Ajateenistuse puhul tuleb tavaolukorras "teenistuse erilaadist" tulenevate piirangutena mõista üksnes sujuva väljaõppe korraldamise eesmärgist kantud meetmeid.

lõikest 2 tuleneva õigusselguse tagamist ning kolmandaks PS § 3 lg 1 lausest 1 tulenevast üldisest seadusereservatsioonist kinnipidamist. Materiaalse põhiseaduspärasuse eelduseks on piirangu legitiimne eesmärk ja proportsionaalsuse põhimõtte järgimine. Riigikohus on leidnud: "Proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb Põhiseaduse § 11 2. lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollib kolleegium järjestikuliselt kolmel astmel - kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajadusel ka proportsionaalsust kitsamas tähenduses e. mõõdukust. [...] Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Vaieldamatult ebaproportsionaalne on sobivuse mõttes abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Sobivuse nõude sisuks on kaitsta isikut avaliku võimu tarbetu sekkumise eest. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust."⁵

Põhiõiguse materiaalsel põhiseaduspärasust puudub vajadus analüüsida, kui piirang osutub formaalselt põhiseadusega vastuolus olevaks.⁶

Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist (EIÕK) tulenevad põhiõigused ja -vabadused laienevad ka kaitseväelastele⁷. Seejuures loetleb EIÕK mitmeid õigusi, mille piiramine on lubatav üksnes seaduse alusel, ning sageli on sätestatud ka eesmärk, mida loetakse lubatavaks piirangu põhjuseks⁸.

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et ajateenijate põhiõiguste ja -vabaduste piiramine on lubatav üksnes seaduse alusel. Seejuures tuleb silmas pidada PS § 124 lõikes 3 sätestatud nõudeid (nt kas konkreetse põhiõiguse piiramine on lubatav teenistuse erilaadi huvides). Lisaks tuleb märkida, et PS §-st 14 tulenevalt on põhiõiguste ja -vabaduste tagamine riigi kohustus⁹.

Järgnevalt juhin tähelepanu olulisematele valdkondadele, milles on veel arenguruumi ajateenijate põhiõiguste ja -vabaduste tagamisel.

⁵ RKPJKo 06.03.2002, nr 3-4-1-1-02. Vt lisaks RKHKo 17.03.2003, nr 3-3-1-11-03; RKHKo 17.06.2002, nr 3-3-1-32-02; RKHKo 25.02.2004, nr 3-3-1-60-03; RKHKo 11.11.2004, nr 3-3-1-66-04; RKHKo 13.11.2006, nr 3-3-1-45-06.

⁶ RKPJKo 24.12.2002, nr 3-4-1-10-02.

⁷ Euroopa Inimõiguste Kohtu 08.06.1976 otsus asjas nr 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, Engel jt v. Holland, p 54: "[...] the Convention applies in principle to members of the armed forces and not only to civilians. It specifies in Articles 1 and 14 (art. 1, art. 14) that "everyone within (the) jurisdiction" of the Contracting States is to enjoy "without discrimination" the rights and freedoms set out in Section I. Article 4 para. 3 (b) (art. 4-3-b), which exempts military service from the prohibition against forced or compulsory labour, further confirms that as a general rule the guarantees of the Convention extend to servicemen.[...]" Euroopa Inimõiguste Kohtu 08.06.1976 otsus asjas nr 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, Engel jt v. Holland, p 54.

⁸ Vt nt EIÕK art 8, art 12 jt.

⁹ Vt lisaks RKPJKo 09.05.2006, nr 3-4-1-4-06; RKPJKo 14.04.2003, nr 3-4-1-4-03.

1. Olmetingimused

Teabe nõudmise vastuses selgitas pataljoniülem, et olmetingimustega on suuri probleeme. Pataljoniülema hinnangul ei vasta nõuetele ajateenijate elu- ja olmeruumid, samuti on halvas seisukorras sportimiseks vajalikud hooned ja väljakud. Erandina võib tuua 2007. aastal valminud uue jõusaali, mille seisukorda hindas pataljoniülem heaks. Kontrollkäigu raames läbiviidud ringkäigul leidsid pataljoniülema sõnad kinnitust. Olmetingimustega on pataljonis suuri probleeme. Kuna olmetingimuste ulatuslik parandamine (uute ehitiste rajamine, olemasolevate ehitiste ulatuslik renoveerimine jmt) ei ole üksnes pataljoni võimuses, vaid eeldab ulatuslike lisainvesteeringute tegemist, ei pea ma vajalikuks üksikasjalikult analüüsida olmetingimuste kõikide aspektide vastavust õigusaktides sätestatud nõuetele. Samuti on pataljoniülem 29.10.2007 kaitseväge juhatajale saadetud kirjas nr 3.2-15/3264 ja sellele lisatud selgitavas kirjas juhtinud olmetingimuste puudujääkidele tähelepanu ning teinud konkreetseid ettepanekuid olukorra parandamiseks.

Antud juhul pean siiski vajalikuks peatuda neil vajakajäämistel olmetingimuste osas, mille likvideerimine ei nõua pataljonilt ulatuslikke ressursse investeringuid.

1.1 Teabe nõudmise vastuses selgitas pataljoniülem, et pataljonis puuduvad Vabariigi Valitsuse 14.12.1998 määruses nr 273 "Kaitseväge sisemäärustiku kinnitamine" (sisemäärustik) nõutud lugemistoad ning olmeruumid¹⁰. Pataljoniülema sõnutsi saavad ajateenijad lugemistoa ja olmeruumide asemel samaks otstarbeks kasutada õppeklasse. Kontrollkäigu raames läbiviidud ringkäigul selgus aga, et õppeklassid on tunnivälistel aegadel lukustatud ning ajateenijaid sinna ei lubata. Ruumide lukustamise vajadus tulenevat kaadrikaitseväelaste sõnutsi sellest, et õppeklassidesse on paigaldatud kallis õppetöö läbiviimiseks vajalik sisustus (videoprojektorid, arvutid, seinatahvlid jmt), mis võib saada kahjustatud, kui ajateenijad õppeklasse tunnivälisel ajal kasutavad. Kontrollkäigul selgus ka, et ajateenijad on ruumipuudusest¹¹ tulenevalt sunnitud iseseisvalt õppima koridoris püsti seistes¹², sest kõikidele ei jätku koridorides istekohti. Samuti olevat ette tulnud, et ajateenijate iseseisvat õppimist katkestatakse ja neil kästakse koridorist kasarmutubadesse minna ka vabal ajal¹³. Vajab veel lisamist, et ka kasarmutubades ei ole kõikidel ajateenijatel võimalik, ruumipuudusest tingituna istuda¹⁴.

¹⁰ Sisemäärustiku p 390 kohaselt peab igas kompaniis olema lugemistuba. Lugemistoaas peavad olema lauamängud, vähemalt üks komplekt määrustikke ja kõigi kompaniile tellitud ajalehtede ning ajakirjade köitmikud (sisemäärustik p 391). Sisemäärustiku p 389 kohaselt peab kompaniis olema sisustatud üks ruum või spetsiaalselt eraldatud ruumiosa riiete triikimiseks ja korrastamiseks. Juhul kui pataljonis ei ole juuksurit või tema tööruumi, kasutatakse seda ruumi ka juukselõikuseks (sisemäärustik p 389).

¹¹ Kontrollkäigu raames selgus, et ajateenijaid majutatakse kasarmuruumidesse rohkem, kui sisemäärustikus kehtestatud miinimumnõuded seda võimaldaksid. Sisemäärustiku p 339 ap 1 kohaselt peab eluruumi üldpõrandapinda olema vähemalt 6 m² iga kaitsevälase kohta. Pataljonis paigutatakse ajateenijaid kasarmutubadesse selliselt, et ajateenija kohta jääb 2,5—3,5 m² põrandapinda.

¹² Kaitseväelaste tavade kohaselt ei ole ajateenijatel lubatud põrandal istuda. Samuti ei ole lubatud seistes nt seinajale toetuda.

¹³ Sisemäärustiku p 327 kohaselt on aeg pärast õppetöö lõppu kuni õhtuse loenduseni ning laupäeval ja pühapäeval pärast üldisi koristustöid ajateenijate vaba aeg, kui kompaniülema ei ole andnud korraldust relvade ja varustuse hooldamiseks või üldfüüsiliseks treeninguks. Vaba aega võib ajateenija kasutada oma äranägemise järgi nt iseseisvaks õppimiseks vmt.

¹⁴ Kaitseväelaste tavade kohaselt ei ole ajateenijatel lubatud päevasel ajal istuda voodi peal, ilma selleks eriluba taotlemata.

Antud küsimuses kogutud informatsioon on vastuoluline. See annab alust oletada, et kaadrikaitseväelased on keeldunud, pataljoniülema seisukoha vastaselt, lubamast ajateenijatel õppeklasse kasutada ka tunnivälisel ajal lugemistubade ja olmeruumide asemel.

Antud juhul on oluline märkida, et ajateenistuse peamiseks eesmärgiks on tagada piisava tasemega väljaõpe, eesmärgiga tugevdada Eesti kaitsevõimet¹⁵. Väljaõpe ei koosne aga üksnes taktikalistest harjutustest ja füüsilisest treeningust, vaid nõuab ajateenijatel lisaks eelmainitule ka nt erinevate määrustike, juhendite jmt õppimist. On kaheldav, kas sellistes tingimustes – koridoris püsti seistes või ülerrahvastatud kasarmutoas viibides – on õppimine nõutud kvaliteedi saavutamiseks üldse võimalik. Seega võib õppeklasside kasutamise keelamine kujuneda lõppastmes Eesti kaitsevõimet nõrgendavaks.

Samuti on oluline märkida, et ajateenistus ei koosne üksnes väljaõppest, vaid ajateenijatel on ka vaba aeg, mille sisustamiseks peab pataljon looma võimalused, nt raamatuid segamatult lugeda, lauamänge mängida vmt.

Eelnevale tuginedes teen ettepaneku võimaldada ajateenijatel kasutada õppeklasse ka tunnivälisel ajal, nt iseseisvaks õppimiseks vmt vaba aja veetmiseks.

1.2 Teabe nõudmise vastuses selgitas pataljoniülem, et pesu pesemiseks on sõlmitud leping AS-iga Rea AV. Lepingu kohaselt olevat vorme võimalik saata pesumajja partiide kaupa allüksuste lõikes kaks korda kuus. Samas lisab pataljoniülem, et selline korraldus on allüksuste jaoks ebamugav, sest on juhtunud, et pesumaja ei tagasta vorme õigeaegselt. Sellest tulenevalt on allüksused loobunud vormide pesumajja pesemiseks saatmisest. Täpsustate, et allüksustel on võimalus kasutada pataljonides asuvaid pesumasinaid¹⁶. Samuti käivad pataljoniülema sõnusti ajateenijad pesu väljaloo ajal kodus pesemas.

Kontrollkäigu raames läbi viidud usaldusliku vestluse käigus selgus, et ajateenijad pesumasinaid kasutada ei tohi, kuna see on jaoulemate poolt ära keelatud. Ringkäigul kinnitasid kaadrikaitseväelased, et ajateenijad võivad pesumasinaid kasutada küll, kuid kuna pesumasinaid on vähe, võib olla juhtunud, et kõik ajateenijad ei saa oma pesu pesumasinaga pesta.

Kogutud informatsioon on osaliselt vastuoluline ja annab alust oletada, et ajateenijate pesumasinate kasutamise õigust on piiratud olenemata sellest, et pataljoniülema kinnitusel sellist piirangut olla ei tohiks. Antud juhul on oluline veel lisada, et pesumasinate arv ei pruugi olla piisav selleks, et kõik ajateenijad saaksid oma pesu pesumasinaid kasutades pesta.

Eelnevale tuginedes teen ettepaneku leida vahendeid selleks, et soetada vajaminevas koguses pesumasinaid ning võimaldada ajateenijatel oma pesu pesumasinatega pesta.

1.3. Kontrollkäigu raames läbi viidud vestlusest kaitseväelastega selgus, et pataljoni territooriumil asuvas puhvetis on võimalik tasuda üksnes sularahas. Kuna sularaha väljastav

¹⁵ Vabariigi Valitsuse 18.01.2005 määruse nr 10 "Sõjalise kaitse strateegilise kava kehtestamine" p 14.4 kohaselt loob ajateenistus eeldused tulevaste kaadrikaitseväelaste värbamiseks alalises valmiduses olevate üksuste ning seejärel reservüksuste komplekteerimiseks. Seega peab ajateenistuse käigus antav väljaõpe olema tasemel, mis võimaldaks ajateenijal jätkata teenistust kaadrikaitseväelaseks.

¹⁶ Kontrollkäigu raames selgus, et igal korrusel on üks pesumasin. Teabe nõudmise vastuse kohaselt oli ajateenistuses, seisuga 15.01.2008, 443 ajateenijat, keda majutati kolmel korrusel. Seega oli igal korrusel $443/3=147,66$.

pangaautomaat pataljoni territooriumil puudub, siis on raskendatud ajateenijatel sõduri baaskursuse jooksul (nn "noorteaeg")¹⁷ sisseostude tegemine, kuna võimalused sularaha saada on piiratud.

Vabariigi Valitsuse 21.12.2006 määruse nr 262 "Ajateenija toetuse ulatus ja maksmise kord" alusel makstakse ajateenijatele igakuist toetust¹⁸. Viidatud määruse § 2 lg 2 kohaselt arvestatakse ja makstakse ajateenija toetust vastavalt väeosas kehtivale töötasu maksmise korrale. Vestlusest kaitseväelastega selgus, et toetust makstakse arvelduskontole, millelt on võimalik sularaha välja võtta üksnes pangakontori või pangaautomaadi vahendusel.

Eeltoodust tulenevalt on välja kujunenud olukord, kus ajateenijatele makstakse küll toetust ettenähtud ulatuses, kuid ajateenijatel on raskendatud toetuse kasutamine sõduri baaskursuse käigus.

Kontrollkäigu raames läbi viidud kokkuvõtval vestlusel nõustus pataljoniülem sellega, et kujunenud olukorda on vaja muuta ning leida lahendusi, kuidas tagada ajateenijatele sisseostude tegemine ka sõduri baaskursuse ajaks. Seega ei pea ma vajalikuks siinkohal pikemalt analüüsida sisseostude tegemise olulisust ajateenistuse käigus.

Teen ettepaneku leida lahendus, mis võimaldaks ajateenijatel ka sõduri baaskursuse käigus sisseoste teha.

2. Kaitseväealane distsipliin

Kontrollkäigu raames läbi viidud vestlusest kaitseväelastega ilmnis, et on juhtunud, et ajateenijate distsiplinaarseks mõjutamiseks ja kaitsevädistsipliini tugevdamiseks on kasutatud füüsilist koormamist erinevate harjutuste (kätekõverdused, kägarkõnd jmt) või sundasendite näol. Näitena toodi, et allüksus on pidanud sundasendis viibima sellel ajal, kui mõni üksuse liikmetest nt hilineb, või on karistatud tervet allüksust selle eest, et mõni allüksuse liikmetest on eksinud kaitseväelastes õigusaktides toodud nõuete vastu (rääkinud rivis selleks mitte ettenähtud ajal, ei ole järginud vormikandmiseeskirju jmt). Samuti avaldati, et terve rühma ajateenijate mobiiltelefonid võeti pataljoni poolt hoiule karistuseks selle eest, et üks ajateenijatest kasutas mobiiltelefoni selleks mitte ettenähtud ajal.

2.1. Füüsiline koormamine võib riivata intensiivselt isiku põhiõigusi ning lõppastmes kujuneda isiku inimväärikust alandavaks kohtlemiseks. PS §-s 10 on sätestatud üldprintsip, mille kohaselt peab riik tagama igaühele inimväärikuse. PS § 124 lõike 3 loetelus ei sisaldu PS § 10, millest tulenevalt võiks esmapilgul järeldada, et õigust inimväärikale kohtlemisele

¹⁷ Kaitseväe juhataja 10.01.2002 käskkirja nr 11 "Kaitseväeüksuste väljaõppejuhend" III ptk p 2.1 kohaselt: "sõduri baaskursus (SBK) on üldine väljaõpe jaorelvadel, mille eesmärk on teadmiste, oskuste, vilumuste ja käitumisnormide omandamine, mis võimaldab ajateenijal täita sõduri rahuaja ülesandeid ja piiratud mahus jalaväelaskuri lahinguülesandeid. Põhirõhk on suunatud sõduri lahinguliste teadmiste, oskuste ja vilumuste, kaitsevämäärustike, kinnistatud lahingurelva käsitlemise ja kasutamise omandamisele nõutaval tasemel, kaitseväelaste kehalise vormi tõstmisele ja ühtlustamisele. Kursuse käigus toimub nooremallohvitseride kandidaatide valik." Sõduri baaskursuse jooksul ajateenijaid üldjuhtudel isiklikel eesmärkidel pataljoni territooriumilt välja ei lubata.

¹⁸ Vabariigi Valitsuse 21.12.2006 määruse nr 262 "Ajateenija toetuse ulatus ja maksmise kord" § 1 lg 1 kohaselt makstakse kuni ametikohale määramiseni ajateenijale toetust 1500 krooni kuus tema tegevteenistusse võtmise käskkirjas märgitud teenistukohta saabumise päevast alates.

võib seaduse alusel teenistuse erilaadi huvides piirata. Selline järeldus on aga ennatlik ning väär. Nimelt on inimväärikus kõikide põhiõiguste ja -vabaduste alus ning seda ei tohi mingil juhul piirata. Ka Riigikohus on rõhutanud: "[...] inimväärikus on isiku kõigi põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse eesmärk. Inimväärikus on osa põhiõiguste olemusest. Inimväärikust tuleb austada ja kaitsta."¹⁹

Kaitseväelaste füüsiline ja psüühiline ettevalmistamine või kaitsevædistsipliini tugevdamise vajadus ei õigusta inimväärikust alandavat kohtlemist ega ülemate omavoli, sh õigusliku aluseta karistamist või õigusaktidega mitte lubatud karistusi. Seetõttu on oluline arvestada, et väljaõppe raames kasutatavad kasvatuslikud ja õpetuslikud meetmed ei oleks inimväärikust alandavad ning põhiõiguste ja -vabaduste piirangud oleksid põhiseadusega kooskõlas.

Siinkohal on oluline leida vastus küsimusele, kas füüsilise koormamise puhul (nt sundasendis viibimine hilinemise eest, kätekõverdused distsipliini rikkumise eest jmt) reaktsioonina juhtudel, kui ajateenija on eksinud õigusaktides toodud nõuete vastu, on olemuslikult tegemist treeningu, meeldetuletuse, märkuse või karistamisega ning kas taoline koormamine vastab õigusaktidega kehtestatud nõuetele.

Varasemalt on õiguskantsleri tegevuse käigus asunud seisukohale, et füüsiline koormamine ei ole karistuslikel eesmärkidel lubatud. Analüüsi käigus leiti, et kõnesolevatel juhtudel (nt sundasendis viibimine hilinemise eest, kätekõverdused distsipliini rikkumise jmt) ei ole füüsilise koormamise näol tegemist meeldetuletuse, treeningu ega ka märkusega, vaid tegemist on olemuslikult karistusega. Kuigi varasemalt on antud seisukohta avaldatud,²⁰ pean vajalikuks seda veelkord üle korrata.

Treening

Keele tavakasutuses mõistetakse treeningut kui süstemaatilist harjutamist teatud omaduste saavutamiseks või säilitamiseks (nt sportlase kavakindel ettevalmistamine tema maksimaalsete füüsilist (jõu, vastupidavuse, kiiruse, osavuse) ja kõlbeliste omaduste ning võimete väljaarendamise teel)²¹. Sisemäärustiku p 309 kohaselt toimub pataljoniis kogu tegevus päevakorra järgi, mille koostab staabiülem ja kinnitab pataljoniülem. Päevakorras peab olema märgitud igapäevaste toimingute kellaeg (sisemäärustiku p 310)²².

Sisemäärustiku p 324 kohaselt on õppeaja pikkuseks tööpäevadel kaheksa õppetundi. Pataljoniülem võib oma käskkirjaga erandkorras kehtestada väliõppuste ja õppelaskmiste läbiviimiseks pikemad õppepäevad või viia õppepäevad üle puhkepäevadele, kuid arvestusega, et nädalas oleks vähemalt üks puhkepäev ja nädala töötundide arv vastavaks kaitsevæeteenistuse seadusele. Aeg pärast õppetöö lõppu kuni õhtuse loenduseni ning laupäeval ja pühapäeval pärast üldisi koristustöid on ajateenijate vaba aeg, kui kompaniiülem ei ole andnud korraldust relvade ja varustuse hooldamiseks või üldfüüsiliseks treeninguks (sisemäärustiku p 327).

¹⁹ RKHKo 28.03.2006, nr 3-3-1-14-06.

²⁰ Õiguskantsleri 07.01.2008 kiri nr 7-7/071197/0708005.

²¹ Vääri, E. Kleis, R. Silvet, J. Võõrsõnade leksikon. Tallinn 2000, lk 1005.

²² Nt peab päevakorras olema määratud vaba aeg (sisemäärustiku p 327 ja 328), õppe- ja tööaeg (sisemäärustiku p 324 ja 325), külaliste vastuvõtmise aeg (sisemäärustiku punktid 329 ja 330) jms.

Eeltoodud sisemäärustiku punktide 309, 310 ja 327 koostoimest tuleneb, et füüsiline koormamine treeningu näol on lubatav järgmistel juhtudel ja korras: 1) juhul, kui treening on ette nähtud päevakorras;²³ 2) ilma päevakorra muudatuseta vaid kompaniiülema loal ning üksnes vabal ajal.

Füüsiline koormamine, mis ei vasta eeltoodud nõuetele, ei saa olla käsitletav füüsilise treeninguna kaitseväelaste õigusaktide mõttes. Eelkirjeldatud näited käteköverduste tegemise jms kohta ei ole pruugi seega alati olla mahutatavad treeningu mõiste alla.

Meeldetuletus või märkus

Sisemäärustiku p 27 kohaselt on kõrgemas auastmes kaitsevälase kohus jälgida madalamas auastmes kaitseväelaste käitumist ka väljaspool teenistust ja võtta korrarikkumise korral tarvitusele abinõud korra jaluleseadmiseks. Selleks on tal õigus teha madalamas auastmes kaitsevälasele märkusi, mida viimased on kohustatud täitma nagu ülema käsku (sisemäärustiku p 27). Kui alluv või madalama auastmega kaitsevälane rikub ülema või kõrgemas auastmes kaitsevälase juuresolekul kaitseväe käitumisreegleid, on ülem või kõrgemas auastmes kaitsevälane kohustatud juhtima sellele rikkujale tähelepanu. Kui meeldetuletus ei mõju, peab ülem võtma tarvitusele abinõud korra taastamiseks. (sisemäärustiku p 48)

Seega on kehtiv õigus andnud meeldetuletusele ja märkusele selge sisu ning eesmärgi, milleks on juhtida rikkujale tähelepanu rikkumisele ning seeläbi rikkumine lõpetada. Proportsionaalsuse põhimõttest lähtuvalt tuleks eesmärgi saavutamiseks kasutada isiku õigusi kõige vähem piiravaid vahendeid, mis siiski tagavad eesmärgi saavutamise.

Olen seisukohal, et meeldetuletuse või märkuse all on sisemäärustikus silmas peetud verbaalset tähelepanu juhtimist. Seda kinnitab asjaolu, et füüsilise koormamisega kaasneb isikupuutumatus riive (PS § 20), mis eeldab seadusest tulenevat alust (vt sissejuhatus). Sisemäärustikus sätestatu ei anna alust põhiõigusi piirata.

Lisaks tuleb märkida, et suulised meeldetuletused või märkused täidavad reeglina eesmärgi ning on isiku jaoks vähem koormavad kui füüsiline osundus korra- või käitumisreeglite järgimise vajadusele. Seetõttu ei saa õigeks pidada seisukohta, mille kohaselt on füüsilise koormamise puhul tegemist meeldetuletuse või märkusega. Samuti võib füüsilise koormamise näol tehtav märkus või meeldetuletus rikkuda inimväärikust (vt eespool). Oleks ju mõeldamatu, et üks kaadrikaitsevälane rakendaks alamas auastmes oleva kaadrikaitsevälase suhtes teenistusvälisel ajal näiteks kaitsevälalise tervitamise nõuete rikkumisele tähelepanu pööramiseks füüsilist koormamist. Samuti ei saa õigeks pidada, et nimetatud rikkumisele juhitaks tähelepanu füüsilise koormamise teel teenistuse ajal²⁴.

Karistus

Selleks, et leida vastus küsimusele, kas ajateenijate füüsilise koormamise näol reaktsioonina õigusaktides sätestatud nõuete vastu eksimisel võib olla tegemist karistamisega, tuleb avada karistuse olemus. Karistuse mõiste avamisel tuleb eristada, mis on karistus formaalselt ja mis materiaalselt (sisuliselt).

²³ Vajadusel võib päevakorras teha muudatusi, ning muuta treeningu algset aega, kuid muudatus peab olema koostatud staabiülema ja kinnitatud pataljoniülema poolt.

²⁴ Siinkohal on oluline märkida, et sisemäärustiku regulatsioonis ei tehta vahet sellel, millises auastmes kaitsevälasele meeldetuletus või märkus tehakse.

Formaalselt peetakse karistust süüdimõistmisele järgnevaks õigusaktis sätestatud õigusjärelmiks.²⁵ Kaitseväge distsiplinaarseaduse (KVDS) § 15 lg 1 kohaselt loetakse distsiplinaarkaristuseks kaitseväelase karistamist toimepandud distsiplinaarsüüteo eest. Kaitseväelase distsiplinaarsüüteks on seaduse ja selle alusel kehtestatud õigusaktide või teenistuskohustustega ettenähtud nõuete süüline täitmata jätmine või nende mittekohane täitmine ning teenistuskohustuste täitmisel või väljaspool seda kaitseväelase poolt toimepandud vääritud tegu või üldtunnustatud kõlblusnormide eiramine, millega ta diskrediteerib Eesti kaitseväge (KVDS § 8 lg 1 ja 2). Distsiplinaarkaristuse kohaldamise eelduseks on seega kaitseväelase süüline eksimine õigusnormides sätestatud käitumisnormide või üldtunnustatud tavade vastu. Kaitseväelase distsiplinaarsüüteo õigusjärelmid on toodud KVDS § 15 lg 2 punktides 1–12. Tuleb märkida, et eelnimetatud distsiplinaarkaristuste loetelu ei sisalda ühe võimaliku karistusena füüsilist koormamist. Seega võib järeldada, et formaalselt ei ole ajateenija füüsilise koormamise näol tegemist seadusega lubatud karistusega, kuna ei ole ette nähtud, et ajateenija süülike eksimise korral võib õigusliku järelmina (sanktsioonina) kohaldada füüsilist koormamist.

Sisuliselt on karistus süüdimõistetule süüteo eest kohaldatav repressioon, millega kahjustatakse isiku põhiseaduslikku seisundit²⁶ ning väljendatakse hukkamõistu ja sunnitakse isikut oma teo eest vastutama²⁷. Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et sunnivahendi olemuse kindlakstegemiseks tuleb tuvastada, kas selles sisaldub *põnaalne mateeria*. *Põnaalne mateeria* on karistuse olemusse kuuluv tunnus.²⁸ Kohus on leidnud, et sanktsiooni olemuse kindlakstegemiseks tuleb arvestada karistuse ajalist kestvust ja sanktsioonis sisalduvat olulist kahju.²⁹

Füüsiline koormamine reaktsioonina õigusaktides sätestatud nõuete rikkumisele (olgu selleks siis käsu korras sundasendis olemine või kätekõverduste tegemine vmt) on üldjuhul sisuliselt käsitletav karistusena, kuna selles esinevad karistusele iseloomulikud tunnused³⁰ ning on ületatud nn "olulise kahju" piir isegi juhul, kui koormamine vältab üksnes vähest aega. Samale järeldusele on jõudnud Kaitseväge Peastaabi ülem, kes sedastab 12.11.2001 ringkirjas nr JK-19/11048 järgmist: "Kaitsejõudude Peastaabi sõjaväepolitsei- ja uurimisosakonna poolt [...] läbiviidud teenistusliku juurdluse käigus tuvastati, et [...] pandi jaoülemate poolt [...] toime järgmised distsipliinirikumised:

1. Distsiplinaarseaduse eiramine karistuse määramisel:

- ajateenijale, kes pillasid maha relva või relvaosa, kes eksisid pöördumisel jaoülem poole sisemäärustikus äratoodud nõuete vastu, määrati karistuseks kätekõverduste tegemine või teatud asendisse heitmine;
- ühe ajateenija distsiplinaarsüüteo korral määrati grupile ajateenijatele karistuseks füüsiliste harjutuste tegemine;

²⁵ Vt lisaks Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 74.

²⁶ "Põhiseadusliku seisundi" kahjustamise all tuleb antud juhul mõista põhiõiguste ja -vabaduste piiranguid.

²⁷ Vt lisaks Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 74.

²⁸ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn 2003, lk 178–183.

²⁹ Euroopa Inimõiguste Kohtu 08.06.1976 otsus asjas nr 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, Engel jt v. Holland.

³⁰ Füüsilise koormamisega tehakse ajateenijale etteheide õigusaktides sisalduvate nõuete või kaitseväge tavade vastu eksimise eest (põnaalne mateeria). Seeläbi "makstakse ajateenijale kätte" ning füüsiline koormamine on oma olemuselt antud olukorras kahtlemata tunnetatav represseerivana (isiku jaoks ebameeldivana).

- karistuseks määrati esseede kirjutamine.

Karistuse määramisel rikkusid jaoulemad distsiplinaarseaduse § 9 lõiget 2, mille kohaselt distsiplinaarsüüteo eest määratakse üksnes distsiplinaarseaduses sätestatud distsiplinaar karistusi. Karistades ühe kaitsevälase distsiplinaarsüüteo eest ka isikuid, kes ei ole toime pannud distsiplinaarsüütegu, on jaoulemad rikkunud kaitseväge distsiplinaarseaduse § 9 lõiget 1, mille kohaselt kaitsevälane kannab toimepandud distsiplinaarsüüteo eest distsiplinaarvastutust, mis seisneb tema suhtes distsiplinaar karistuse kohaldamises vastavalt tema poolt toimepandud süüteo laadile ja raskusele.

2. muud distsipliini rikkumised:

2.1. Kätekõverduste määramine ajateenijatele, kes soovisid [...] suitsetama minna ning kätekõverduste määramine ajateenijatele, kes soovisid kätte saada neile saabunud posti."

Nagu eelpool tuvastatud, ei ole ajateenijate karistamiseks füüsilise koormamisega õiguslikku alust, kuna kaitseväge distsiplinaarseadus taolist karistust ette ei näe. Kuigi ajateenijate põhiõigusi on kaitseväte teenistuskohustuse täitmisest tulenevalt piiratud ulatuslikumalt kui n.ö tavalistel inimestel, ei anna see alust arvata, et ajateenijate põhiõigustesse võib sekkuda enam, kui see tuleneb otse seadusest. Nagu ma eelnevalt rõhutasin, saab ka ajateenijate õigusi piirata üksnes seaduse alusel ning seda olenemata asjaolust, kas piirang toimub teenistuse erilaadi huvides või mitte (vt sissejuhatus).

Sarnast põhimõtet on Riigikohus rõhutanud ka kinnipeetavate suhtes,³¹ leides, et: "[A]sjaolu, et isik kannab karistust kuriteo toimepanemise eest ja sellega seoses on tema suhtes seaduse alusel kohaldatud põhiõiguste ja -vabaduste piiranguid, ei anna õigustust sekkuda isiku põhiõigustesse enam, kui see tuleneb otse seadusest."³² Samas lahendis leidis Riigikohus, et isiku kohustus kanda vangistuse vältel distsiplinaar karistust ilma õigusliku aluseta on käsitletav inimväärikuse alandamisena³³. Nagu eelnevalt märkisin, võib ka ajateenijate füüsiline koormamine riivata intensiivselt isiku põhiõigusi ning lõppastmes kujuneda isiku inimväärikust alandavaks kohtlemiseks. Leian, et praktikas kirjeldatud viisil füüsiline koormamine karistamisena ei ole kooskõlas õigusriigi põhimõttega.

Vajab veel lisamist, et PS § 18 keelab piinamise ning julma või väärikut alandava kohtlemise. Lisaks põhiseaduses sätestatud tuleb märkida, et Eesti Vabariik on võtnud ka rahvusvahelise kohustuse ära hoida mistahes piinamist või inimväärikust alandavat kohtlemist oma territooriumil. Selleks on Eesti juba 21.10.1991 liitunud ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooniga. Nimetatud ÜRO konventsiooni kohaselt tuleb piinamiseks lugeda mistahes inimväärikust alandav ja kannatusi põhjustav tegevus, mis põhjustab isikule tõsist füüsilist või vaimset valu või kannatusi. Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt rõhutanud, et EIÕK artiklis 3 sätestatud piinamise ja ebainimliku kohtlemise keeld väärtustab ühte demokraatliku ühiskonna fundamentaalset väärtust. See sisaldab piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise täielikku keeldu, mille kehtivus ei sõltu konkreetsest olukorrast või sellise kohtlemise ohvri käitumisest.³⁴

³¹ Vangistuses viibiva ja kaitseväte teenistuskohustust täitva isiku põhiõiguste piiramise ulatuses on võimalik leida sarnasusi. Mõlemal juhul on isiku õigust vabale eneseteostusele ning liikumisvabadusele piiratud.

³² RKHKo 22.03.2006, nr 3-3-1-2-06.

³³ Samas.

³⁴ Vt nt Euroopa Inimõiguste Kohtu 06.04.2000 otsus asjas nr 26772/95, Labita vs. Itaalia.

Eelnevalt tulenevalt teen ettepaneku võtta tarvitusele meetmed, takistamaks füüsilise koormamise kui õigusvastase karistuse rakendamine ajateenijate suhtes.

2.2 Vestlusest kaitseväelastega ilmnas, et ajateenijaid on karistatud kollektiivselt allüksuse liikme eksimuse eest. Mõõnan, et rühma ühtsuse seisukohalt on oluline, et ajateenijad tunnetaksid, et nende teod või tegevusetus võib mõjutada terve allüksuse tegutsemist tervikuna. Siiski juhin tähelepanu sellele, et kollektiivsed karistused ei ole lubatud, vaid iga ajateenija vastutab siiski üksnes enda süüliste rikkumiste eest. On oluline veel lisada, et kollektiivne karistamine rühma ühtsustunde tõstmiseks võib saavutada hoopis vastupidise tulemuse. Vestlusest ajateenijatega tuli mitmel puhul välja, et ajateenijad avaldasid rahulolematust selle üle, et nemad peavad kellegi teise eksimuse eest karistada saama.

KVDS § 15 lg 1 kohaselt on distsiplinaarkaristuse eesmärk kaitsevälase karistamine toimepandud distsiplinaarsüüteo eest ja uute distsipliinirikumiste ärahoidmine.³⁵ Seega nähakse distsiplinaarkaristustel kahte peamist eesmärki: 1) karistada isikut toimepandud rikkumise eest;³⁶ 2) hoida ära edaspidiseid õigusrikkumisi (preventsioon)³⁷.

KVDS § 9 lg 1 kohaselt kannab kaitsevälane toimepandud distsiplinaarsüüteo eest distsiplinaarvastutust, mis seisneb tema suhtes distsiplinaarkaristuse kohaldamises vastavalt tema poolt toimepandud süüteo laadile ja raskusele. Vabariigi Valitsuse 17.12.1999 määruse nr 388 "Kaitseväe distsiplinaarmäärustiku kinnitamine" p 23 kohaselt on ülema õiguseks kohaldada distsipliini rikkunud kaitsevälase suhtes distsiplinaarkaristust vastavalt tema poolt toimepandud süüteo laadile ja raskusele.

Kollektiivse karistuse puhul on tegemist omavoliga. Omavoliline karistamine ei saa aga olla õiglane (absoluutne karistusteooria) ega saa ka toimida preventiivse meetmena, kuna karistatakse ka neid, kes õigusrikkumist toime ei ole pannud. Karistusteooriate kohaselt peab karistusel olema igal juhul õiguslik alus, muidu ei saa rääkida karistuse eesmärkide saavutamisest.

Seega võib kaitsevälasele määrata distsiplinaarkaristuse üksnes tema poolt toime pandud distsiplinaarsüüteo eest, mis välistab mistahes kollektiivse karistamise.

³⁵ Klassikalised karistusteooriad jagunevad absoluutseks ja relatiivseteks karistusteooriateks. Absoluutne karistusteooria väidab, et karistusvõim ei pea olema suunatud mõne konkreetse eesmärgi saavutamisele. Relatiivsete karistusteooriate kohaselt on eesmärk - olgu selleks siis negatiivne või positiivne üld- või eripreventsioon, ongi kõige tähtsam. Seega nähakse distsiplinaarkaristust kaitseväes kehtivas õiguses absoluutse ja relatiivse karistusteooria sulamina- tähtis on nii kättemaks kui ka preventsioon Vt lisaks Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 31 jj.

³⁶ Absoluutse karistusteooria kohaselt peab karistus seadma jalule õigluse. Õigluse maksmapanekut ei vaadata kui karistuse eesmärki, vaid eeldatakse, et kui isik on toime pannud karistatava teo, siis õiguskord kahjustub ja riik peab igal juhul karistama, et taastada õiguskorda. Samas lk 33—34.

³⁷ Relatiivsete karistusteooriate kohaselt peab karistusel olema kindel eesmärk. Eesmärgina nähakse edaspidiste õigusrikkumiste ärahoidmist (preventsiooni). Preventsiooni võib jagada üld- ja eripreventsiooniks. Karistuse üldpreventiivset eesmärki nähakse selles, et õigusrikkuja karistamisel ilmneb heidutav mõju ka neile, kes karistada ei saanud (nn üldine heidutav mõju). Eripreventsioonist saab rääkida juhul, kui heidutav mõju on üksnes konkreetsele süüteo toime pannud isikule, kes karistuse negatiivse mõju tõttu hoidub edaspidi süütegude toimepanemisest. Eripreventsioonina võib näha ka edaspidiste õigusrikkumiste ära hoidmiseks konkreetsete meetmete rakendamist (nt vangistus). Vt lisaks Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 37—71 jj.

Eelnevast tulenevalt teen ettepaneku võtta tarvitusele meetmed, takistamaks õigusvastaste kollektiivsete karistuste rakendamine ajateenijate suhtes.

2.3 Vestlusest kaitseväelastega ilmnes, et ajateenijaid on kollektiivselt karistatud nt väljalubade äravõtmisega allüksuses valitseva nõuetele mittevastava distsipliini pärast. Kontrollkäigu raames läbi viidud kokkuvõtva vestluse käigus avaldasid kaadrikaitsevälased arvamust, et väljaloo³⁸ puhul on tegemist privileegiga ning et ajateenijatel ei ole subjektiivset õigust väljaluba saada. Sellest järeldati, et ajateenijate väljalubasid võib mistahes juhtudel ära võtta ning seda ka kollektiivselt.

Sisemäärustiku p 466 kohaselt võivad kasarmurežiimil elavad kaitsevälased kasarmu piirest ja pataljoni territooriumilt lahkuda kompaniiülem poolt väljaantud väljaloo (väljalubamistäht) alusel. Kompaniiülem võib anda ajateenijatele loa lahkuda ajutiselt pataljoni territooriumilt üksnes rahvus- ja riigipühadel ning puhkepäevadel kestusega kuni 72 tundi (sisemäärustiku p 466). Erandkorras võib pataljonikorrapidaja kaitsevälase kuni õhtuse loenduseni välja lubada mistahes ajal (sisemäärustiku p 467).

Sisemäärustiku p 468 kohaselt annab kompaniiülem ajateenijale, kelle teenistus nõuab sagedast viibimist väljaspool pataljoni territooriumi, välja kirjaliku loa, kuid mitte kauemaks kui üheks kuuks. Kompaniiülem kontrollib ja vastutab, et neid lubatähti kasutatakse ainult teenistuslikel eesmärkidel (sisemäärustik p 468).

Sisemäärustikust ei tulene üheselt, kellele ja mis alustel väljaluba antakse ning mis juhtudel võib varasemalt välja antud väljaluba kehtetuks tunnistada. Sisemäärustik punktis 469 sätestatakse üksnes, et korrapidajad kontrollivad, et väljalubatud kaitsevälastel oleks nõuetekohane vormiriietus, väljaluba ning et nad oleksid registreeritud väljalubatute raamatus. Ajateenijaid, kelle välimus ei vasta nõuetele või kellel ei ole vormikohast luba, puuduste kõrvaldamiseni välja ei lubata (sisemäärustik p 469). Seega võib korrapidaja kuni puuduste kõrvaldamiseni takistada ajateenija pataljoni territooriumilt lahkumist, kuid väljaloo kehtetuks tunnistamise aluseid kaitsevälastes õigusaktides toodud ei ole.

Seega on väljaloo andmise ja kehtetuks tunnistamise menetluses jäetud kompaniiülemale ulatuslik otsustusruum, mille raames on kompaniiülemal õigus kaaluda, kellele ja millal väljaluba anda. Viimane ei tähenda, et kompaniiülem võiks langetada otsustusi, kas anda väljaluba või mitte, meelevaldselt. Ka juhtudel, kui õigusaktid jätavad ulatusliku otsustusruumi, tuleb järgida õiguse üldpõhimõtteid ning kaalutusõiguse teostamise reegleid.

Ajateenija pataljoni territooriumilt välja lubamise institutsiooni sätestamise eesmärk kaitsevälastes õigusaktides on tagada eeskätt ajateenijate PS §-dest 26 ja 27 tulenevate põhiõiguste era- ja perekonnaelu puutumatuse kaitse (võib esineda puutumus ka muude põhiõigustega, nt PS-s 32 sätestatud omandipõhiõigusega, kui territooriumilt lahkumine on vajalik mingi edasilükkamatu teingu tegemiseks vms).³⁹ Seega omab väljaluba (sh selle

³⁸ Teksti arusaadavuse huvides kasutatakse siin ja edaspidi mõiste "väljalubamistähe alusel pataljoni territooriumilt lahkumise luba" asemel terminit "väljaluba."

³⁹ Riigikohtu halduskolleegium on leidnud, et "[...] Põhiseaduse § 26 tagab igaühe õiguse perekonnaelu puutumatusele ning sätestab, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonnaellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. [...] Põhiseaduse §-st 27 lg. 1 tuleneb subjektiivne õigus. Selle sätte kaitseala hõlmab kogu perekonnaga seonduvat alates selle loomisest kuni perekondliku kooselu kõige erinevamate valdkondadeni. Põhiseaduse § 27 lg. 1 on sõnastatud kui

kehtetuks tunnistamine) puutumust põhiõigustega. Seejuures ei tohi PS §-dest 26 ja 27 tulenevaid põhiõigusi piirata seaduse alusel üksnes teenistuse erilaadist tulenevalt, vaid tuleb järgida üldisi põhiõiguste piirangu lubatavuse eeldusi (vt sissejuhatus).

PS §-s 14 sätestatud õigusest heale haldusele tuleneb isiku õigus nõuda, et tema suhtes otsuse tegemisel (sh soodustava haldusakti kehtetuks tunnistamisel) järgitaks kõiki haldusmenetluse üldpõhimõtteid. Seda ka juhul, kui isikul ei ole otseselt subjektiivset õigust positiivsele menetlustulemusele (toetusele, lepingu sõlmimisele, ametisse nimetamisele vms).⁴⁰ Nii peab haldusorgan tegema oma otsused alati kohases menetluses, st järgima mõistliku aja põhimõtet, tegema teatavaks menetlustulemuse, põhjendama oma otsuseid (eriti isiku seisukohalt negatiivseid) jne. Eriti oluline on võrdse kohtlemise põhimõtte järgimine, st mõistliku põhjusega ei või eri isikuid ebavõrdselt kohelda. Avaliku võimu tegevus ei või olla meelevaldne ning tagatud peab olema selle tagantjärele kontrollitavus.⁴¹

Eeltoodud hea halduse põhimõtted laienevad ka väljaloo andmisele. Teisisõnu ei või näiteks ühele ajateenijale määrata väljaloo kestvuseks 72 tundi, aga teisele ajateenijale määrata väljaloo kestvuseks üksnes 12 tundi juhul, kui selleks ei ole mõjuvat põhjust. Samuti ei või võrdse kohtlemise printsiibist tulenevalt jätta ilma mõjuva põhjusega ajateenijale väljaluba andmata, kui mõnele teisele ajateenijale on väljaluba antud⁴².

ilma seaduse reservatsioonita õigus, s.o. absoluutse õigusena. Siit ei saa aga järeldada, et tegemist on põhiõigusega, mida üldse ei saa piirata. Ühiskonnas ei saa olla põhiõigusi, mida ei saa üldse piirata. Vastupidine tähendaks, et sellise õiguse teostamine võib takistada mõne teise õiguse teostamist. Põhiõiguste konkurents tekib ilma seaduse reservatsioonita põhiõiguse piiramise vajadus. [...] jättes vastavas sättes mainimata ühe või teise põhiõiguse piiramise võimaluse, on Põhiseaduses mõned põhiõigused garanteeritud veelgi kõikehõlmavamalt kui seaduse kvalifitseeritud reservatsiooniga põhiõigused. Kuid isegi selline kõikehõlmav garantii ei saa tähendada piiramatut vabadust. Iga õigus on millegagi piiratud. Ilma seaduse reservatsioonita põhiõiguse piiramiseks peab olema mingi väga oluline põhjus, mis peab sisalduma Põhiseaduses eneses. Piirang peab olema õigustatud mõne teise põhiõiguse või Põhiseaduse printsiibiga, näiteks Põhiseaduse preambulas sätestatud eesmärgiga [...]" (RKHK 18.05.2000, nr 3-3-1-11-00).

⁴⁰ Riigikohtu halduskolleegium on korduvalt rõhutanud, et avaliku ressursi jagamisel on isikul subjektiivse õiguse õiglasele menetlusele (sh hea halduse põhimõtete järgmisele, eriti võrdsele kohtlemisele kohases menetluses): RKHKo 20.12.2001 nr 3-3-1-8-01, nr 3-3-1-35-05 (linnavara kasutusse andmine); nr 3-3-1-54-05 (riigieelarveliste vahendite jaotamine); nr 3-3-1-59-05 (avaliku võimu poolt avaliku ressursi eraõigusliku isiku kasutusse andmine), p 17; nr 3-3-1-5-06 (riigihanke menetlus), nr 3-3-1-20-00.

⁴¹ Vt lisaks RKHKo 30.05.2000, nr 3-3-1-20-00.

⁴² Ei saa pidada õigeks väidet, et väljaloo andmise puhul on tegemist privileegiga ehk teisisõnu ei saa pidada õigeks väidet, et väljaluba võib anda üksnes privilegeeritud ajateenijatele. Privileeg mõistena tähistab erioigust või eelisõigust, mis on tagatud teatud tunnustele vastavatele isikutele. Riigikohus on mitmes oma otsuses leidnud, et privileegina võib käsitleda nt EIÕK art 6 lõikest 1 tulenevat enese mittesüstamise põhimõtet, millest tulenevalt ei saa isikut karistada selle eest, et ta esitab enda kaitseks ebaõigeid väiteid ning püüab seeläbi raskendada enda poolt toime pandud süüteo avastamist (vt lisaks RKKK 22.10.2007 nr 3-1-1-57-07, 28.01.2008 nr 3-1-1-60-07). Samuti on Riigikohus leidnud, et: "Õigusteooria käsitluse kohaselt on armuandmine riigivõimu ühekordne erandlikel asjaoludel antav individuaalne halastusakt ning see on traditsiooniliselt suveräänile (riigipeale) kuuluv privileeg." (RKPJKo 14.04.1998 nr 3-4-1-3-98). Samas on Riigikohus leidnud, et: "[S]õiduki juhtimisõigus ei ole isiku põhiõigus. Sõiduki juhtimisõiguse kaudu realiseerivad isikud oma mitmeid teisi põhiõigusi ja eelkõige on ta üks viise, mille kaudu isik saab realiseerida PS §-s 19 sätestatud õigust vabale eneseteostusele. [...] Siinjuures on sõiduki juhtimine tänapäevase elulaadi lahutamatu koostisosa, mitte aga üksikutele omistatav privileeg." (RKHKm 10.11.2003 nr 3-3-1-69-03) Seega tuleb privileegina mõista üksnes isiku eri- või eelisõigust. Väljaloo puhul ei ole tegemist privileegiga, kuna sisemäärustik ega ka muu kaitseväälane õigusakt ei sätesta, et vastavat luba võib anda üksnes mõnele teatud tunnustele vastavale ajateenijale.

Seisukoht, et avalik võim ei tohi teha otsuseid meelevaldselt, laieneb ka väljaloo kehtetuks tunnistamisele. Ajateenijal, kellele on antud väljaloo, tekib subjektiivne õigus nõuda, et teda väljalooale ka lubataks. Samuti tekib ajateenijal õiguspärane ootus selles osas, et talle antud väljaloo kehtetuks ei tunnistata. Sellest ei saa järeldada, et väljaloo mingitel tingimustel kehtetuks tunnistada ei saa. Nii on ka Riigikohus leidnud näiteks järgmist: "Üksnes isiku lootus soodustava haldusakti kehtimajäämise suhtes ei pruugi olla piisav argument, mis keelaks haldusakti kehtetuks tunnistamise tema kahjuks. [...] Haldusakti võib siiski kehtetuks tunnistada, kui avalik huvi haldusakti kehtetuks tunnistamiseks on kaalukam isiku huvist akti kehtimajäämise suhtes. Kui ei ole tuvastatud selliseid olulisi avalikke huvisid või kolmandate isikute õigusi, mida haldusakt kahjustaks, siis on kehtetuks tunnistamine keelatud olenemata sellest, kas haldusakt on õigusvastane või õiguspärane. Kehtima tuleb jätta ka õigusvastane haldusakt ning see on täitmiseks kohustuslik igapähele, kui isiku õiguspärasest ootusest tulenevalt on haldusakti kehtetuks tunnistamine keelatud."⁴³

Nagu eelnevalt märkisin, realiseerivad ajateenijad väljaloo alusel näiteks oma põhiseadusest tulenevat õigust suhelda oma perekonnaga (PS § 26 ja § 27). Seega tuleb väljaloo kehtetuks tunnistamisel hinnata ühelt poolt ajateenijale õiguste piiramisest tekkinud kahju ning taotletavat eesmärki.

On vajalik veel lisada, et oma õiguste kaitseks peab ajateenijal olema võimalus kohtusse pöörduda (PS § 15). Seega peab olema ajateenijal võimalik hinnata, millistel kaalutlustel ja mis põhjendustega tema väljaloo kehtetuks tunnistati. Ei ole kahtlust, et kohtuliku kaitse võimalust on piiratud, kui ajateenija ei saa teada täpselt, millistel põhjustel on tema väljaloo ära võetud.⁴⁴

Eelnevast tulenevalt teen ettepaneku edaspidi järgida õigusaktidest tulenevaid nõudeid ajateenijate väljaloo andmisel (eeskätt võrdse kohtlemise põhimõtte järgimine) ja kehtetuks tunnistamisel (eeskätt ajateenija õiguspärase ootusega arvestamine, kaaludes seda kehtetuks tunnistamise põhjuse olulisega, lähtudes ajateenistuse läbiviimise eesmärgist).

⁴³ RKHKo 12.10.2006 nr 3-3-1-48-06.

⁴⁴ Riigikohus on leidnud, et põhjenduste puudumise tõttu pole kohtu poolt kontrollitav otsustuse õiguspärasus ja isiku võimalust oma õiguste võimaliku rikkumise korral kasutada õigust pöörduda kohtusse on oluliselt piiratud. (Vt lisaks RKHK 22.05.2000, nr 3-3-1-14-00.)